

AKSIYADORLIK JAMIYATLARI BOSHQARUV TIZIMIDA SAMARADORLIKNING MUHIM KO'RSATKICHLARINI JORIY QILISH

Rahmonqulov Ilhomjon O'ktam o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi MBA general magistr
tinglovchisi*

Annotatsiya: *Maqolada aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va o'sishida korporativ moliyaviy strategiyaning ahamiyati yuzasidan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish maqolaning asosiy maqsadi hisoblanadi. Moliyaviy barqarorlikni saqlash, mehnat unumdorligini oshirish, ishlab chiqarish va eksport ko'rsatkichlarini oshirish, energiya samaradorligiga erishish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash ishlarini amalga oshirish orqali aksiya qiymatini oshishiga erishish kabi maqsadlarni qamrab olish maqsadida bir qancha aksiyadorlik jamiyatlarini moliyaviy startegiyalari tahlili olib borilgan.*

Kalit so'zlar: *kapital, baholash, boshqarish, samaradorlik, kapitalni boshqarish, tahlil.*

O'zbekiston Respublikasi hukumati mustaqillikka erishganidan buyon respublikaning savdo rejimini liberallashtirish bo'yicha rejali siyosat olib bormoqda. Tashqi iqtisodiy aloqalarni boshqarish davlatlar o'rtasidagi ikki tomonlama shartnomalar asosida amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasida tashqi iqtisodiy aloqalarni davlat tomonidan boshqarishning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat [4]:

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga muvofiq, shu bilan birga, respublikada ishlab chiqarilmaydigan va ichki bozorda ma'lum darajada qondirilmagan talabga ega bo'lgan bir qator iste'mol tovarlariga nisbatan bojxona tariflari bo'yicha importni kamaytirish zarurati mavjud. Quyidagi jadvalda import uchun bojxona to'lovlari kamaygan mahsulotlar keltirilgan.

Vazirlar Mahkamasining "Jismoniy shaxslar tomonidan tovarlarni O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirishni tartibga solish to'g'risida" gi 154-sonli qaroriga muvofiq tovarlarni tijorat maqsadlarida olib kiruvchi jismoniy shaxslar uchun quyidagilar belgilangan:

- Eksport operatsiyalari va chakana savdoni amalga oshirish huquqiga ega yuridik shaxs tashkil etmasdan yakka tartibdagi tadbirkor sifatida belgilangan tartibda majburiy davlat ro'yxatidan o'tkazish;

- Bojxona to'lovlarini undirishning soddalashtirilgan tartibi, qo'shilgan qiymat solig'i o'rniga yagona bojxona to'lovini to'lash, bojxona to'lovlari va boshqalar.

"Xorijiy investitsiyalar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 12-bandiga muvofiq chet ellik tadbirkorlar o'z ehtiyojlari yoki import qilinadigan tovarlar uchun bojxona to'lovlarini to'lashdan ozod etiladi.

"Bojxona tariflari to'g'risida"gi Qonunning 33-bandiga muvofiq quyidagilar bojxona to'lovlaridan ozod qilinadi:

- xalqaro yuklarni, yo'lovchilarni, shuningdek logistikani tashiydigan transport vositalarining normal ishlashi uchun oraliq to'xtash joylarida qoidabuzarliklarni bartaraf etish vositalarini olishda;

- O'zbekiston Respublikasi valyutasi, chet el valyutasi, shuningdek qimmatli qog'ozlar;

- qonunda nazarda tutilgan hollarda davlat mulkiga aylantiriladigan tovarlar;

- O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari bo'yicha chet davlatlar vakillari tomonidan shaxsiy foydalanish uchun yoki qonun asosida bojxona hududiga olib kiriladigan yoki olib chiqiladigan tovarlar;

-O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga beg'araz ta'lim ko'rsatmasi sifatida davlatlar hukumatlari, xalqaro tabiiy ofatlar qurbonlari, bepul o'quv yoki tibbiyot muassasalari uchun darsliklar, qo'llanmalar;

- bojxona hududi orqali uchinchi davlatlar uchun mo'ljallangan tranzitda bojxona nazorati ostida joylashtirilgan tovarlar;

- Jismoniy shaxslar tomonidan sotiladigan va bojxona qonunchiligiga muvofiq ishlab chiqarish yoki tijorat faoliyati uchun mo'ljallangan tovarlar.

Import qilinadigan tovarlar davlat texnik, farmakologik, sanitariya, veterinariya va ekologik standartlarga javob berishi kerak.

O'zbekistonning jahon iqtisodiy tizimiga faol jalb etilishi, xorijiy davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan iqtisodiy aloqalar o'rnatilishi tashqi iqtisodiy faoliyatni boshqarish tizimini tubdan qayta qurishni talab qildi. Bunday ehtiyoj paydo bo'lgan quyidagi ikkita ekologik vaziyat bog'liq edi.

Bugungi kunda tez rivojlanayotgan mamlakatlar kompaniyalariga kirib kelayotgan investitsiya oqimlarining ko'payishi natijasida moliyaviy aktivlarni baholash asosida kapitalning maqbul tarkibini aniqlash, kapitalga ta'sir etuvchi omillar sifatida o'z va qarz kapitalining ta'sir darajasini aniqlash va kapitalning o'sishi uchun yangi yondashuvni ishlab chiqish zarur. kompaniyalarning kapital samaradorligi kompaniyaning moliyaviy holatining muhim qismiga aylanmoqda.

Xususan, mamlakatimizdagi faol investitsiya jarayonida bu yirik korxonalar xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va moliyaviy menejerlar tomonidan korxonalar kapitalini samarali boshqarish zarurligini ko'rsatadi.

Xorijiy iqtisodchi A. Damodaranning so'zlariga ko'ra, kapital ushbu korxonalar aktivlariga investitsiya qilingan pul, moddiy va nomoddiy aktivlarning umumiy qiymatini ifodalaydi [1].

Va bu kontseptual va empirik jihatdan keng o'rganiladigan hayotiy masalalardan biridir va bu yo'nalishda olimlar turli yo'llar bilan tadqiqotlar olib borishdi. Xususan, xorijiy iqtisodchi Kehinde Jeyms Sundayning so'zlariga ko'ra, aktsiyadorlik jamiyatlarida kapital samaradorligini oshirish to'lov qobiliyati va likvidligi uchun muhimdir [2]. Uning qog'oz ko'rsatilgan ularning moliyaviy hisobotlarni, nazorat qilish

tizimini takomillashtirish, shuningdek, ularning mablag'lari, uzluksiz o'sish va to'lov qobiliyati boshqarish samarali tashkil etish bilan birga aksiyadorlik jamiyatlari moliyaviy vaziyat barqarorligini ta'minlash.

Muhammad Alipurning tadqiqotlariga ko'ra, aktsiyadorlik jamiyatlarining kapitalni boshqarish nafaqat uning rentabelligini oshirishga xizmat qiladi, balki ajoyib bo'lur kamaytirish aktsiyadorlar uchun investitsiya jarayoni uchun imkoniyat [3].

Boshqa xorijiy tadqiqotchi Vedavinayagam Ganesanning so'zlariga ko'ra, kapitalni boshqarish samaradorligi aylanma mablag'larga bo'lgan talabni minimallashtirish va mumkin bo'lgan daromadlarni ko'paytirishdir[4]. Uning tadqiqotlari asosida kapitalni samarali boshqarish orqali aktsiyadorlik jamiyatlarining rentabelligi va rentabelligi darajasini oshirish mumkin. Shuningdek, Xeyne Lelandning so'zlariga ko'ra, qarz kapitali narxini aniqlashda kompaniyalarning kapital tarkibi muhim rol o'ynaydi va qarz kapitali kompaniya kapitali samaradorligiga ta'sir qiluvchi muhim omil hisoblanadi[5]. Mahalliy olimlarning fikriga ko'ra, qarz kapitalini tadqiq qilish nafaqat kompaniya kapitalining samaradorligini oshiradi, balki kompaniyaning kelajakdagi rejalari ham shunga mos ravishda o'rganilgan [11,12].

Mashhur iqtisodchilar orasida Modigliani va Miller kapital tarkibi va qiymatini samarali baholashni o'rganib chiqdilar va kapital tuzilishini shakllantirish tamoyillarini tushuntirdilar. Xususan, olimlarning fikriga ko'ra, kapital tarkibini aniqlash va uni samarali baholash soliqlar va daromadlar, bankrotlik, beqaror kapital bozori va inflyatsiya kabi iqtisodiyotga ta'sir etuvchi omillarni hisobga olmagan holda kapitalni samarali boshqarish va kapital tuzilishini aniqlash nazariyasiga asoslanadi. [6]. Ta'kidlash joizki, F. Modilyan nazariyasiga ko'ra va

M. Miller kapitalning oqilona tarkibini aniqlashda xususiy kapital va qarz kapitali tarkibi o'rtasidagi munosabatlarga oid bir qancha masalalar ko'rib chiqiladi.

Xorijiy iqtisodchilar Epshteyn, Jerald va Grabel, Ilene va Sundaramning tadqiqotlariga ko'ra, kuchli makroiqtisodiy asoslar mavjud bo'lganda kompaniyalarning kapitalni boshqarish samaradorligi yuqori bo'ladi va bu kapitalni boshqarish uslubiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin[7]. Shuningdek, Myers va Mayluf iqtisodchilarining tadqiqotlari asosida taqsimlanmagan foyda, xususiy kapital va qarz kapitali ko'rsatkichlari kompaniyaning kapital qiymatini aniqlash va uni samarali boshqarishda asosiy ko'rsatkichlardan biri bo'lib xizmat qiladi [8].

Mahalliy iqtisodchilar A. Burxanov[11] va B. Usmonov[10] tadqiqotlariga ko'ra, moliyaviy rejalashtirish korxonaning kapital samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega va uning daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi tafovutni saqlab, korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashi ta'kidlangan. Yuqoridagilardan kelib chiqib, kompaniya kapitali samaradorligini oshirish va uni samarali boshqarishga ta'sir qiluvchi omillar, xususan, kapital qiymati, kompaniya foydasi va uning moliyaviy holatini hisobga olgan holda kompaniyaning umumiy kapital qiymatini aniqlash va uning samaradorligini oshirish bo'yicha bir qator xulosalar berildi. kapital boshqarish.

Aksiyadorlik jamiyatlarining samarali kapitalini boshqarish va kompaniyaning moliyaviy samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-nazariy tadqiqotlarni o'rganish bilan bir qatorda uning amaliy jihatlari ham tahlil qilinadi. Aytish joizki, tahlil jarayonida qiyosiy taqqoslash, iqtisodiy taqqoslash va statistik ma'lumotlarga asoslangan guruhlash, tahlil va sintez kabi bir qancha usullardan keng foydalanilgan. Dilshodbek Ahmedov, [21.03.2024 21:59]

O'zbekiston Respublikasi tovar-xomashyo birjasida birja savdosi shanba va yakshanba kunlaridan tashqari har kuni Toshkent vaqti bilan soat 9.00 dan to 17.00 gacha bo'lib o'tadi. Ichki va eksport-import shartnomalar bo'yicha oldi-sotdi bitimlari birjada akkreditatsiyalangan brokeria orqali amalga oshiriladi.

Birja bitimlari O'zbekiston Respublikasi tovar-xomashyo birjasida to'lovga qarshi yetkazib berish formulasi asosida amalga oshiriladi, shu bilan birga, savdo SPOT va forvard shartnomasi shaklida olib boriladi. Birjada amal qiluvchi hisob-kitob kliring palatasi instituti shartnoma savdo qatnashchilariga bitim qatnashchilarining olgan shartnoma majburiyatlarining so'zsiz ijro etilishi ni kafolatlashga imkon beradi.

O'zbekiston Respublikasi tovar-xomashyo birjalarida bitimlarning «to'lovga qarshi yetkazib berish rejimida amalga oshirilishini hisobga olib, hisob-kitob kliring palatasi bu akkreditiv to'lov shaklidan foydalanadi. Birja bitimlarining hisob-kitobi to'g'ridan to'g'ri emas, balki ularning o'rtasidagi tarafdorlar orqali amalga oshiriladi, aks holda, hisob-kitob kliringi palatasining hisob-kitob markazi orqali amalga oshiriladi, malga oshiriladi, qachonki sifat sifat kafolatini olgandan keyingina, haqiqiy tovaming mavjudligi va uni tushirishga tayyorligi aniqlangandan keyingina amalga oshiriladi.

Undan tashqari, birjalar qonuniga ko'ra shartnoma qatnashchilarini ajratgan avans to'loviga nisbatan 2% ni tashkil qilgan bitim summasi maxsus kliring palatasida ochilgan hisobraşimiga o'tkazilishi kutiladi. Bu mablag' hisob-kitob qilingan hisobraqamidan aksizsiz o'chirish mumkin tomonlarini biridan va boshqa tomoni hisob-kitob hisobraqamiga o'tkazish mumkin, buni jarima sanksiyasini bajarish sifatida, agar tomonlardan biri olingan shartnoma majburiyatlarini buzgudek bo'lsa, bu mablag' birinchi hisob-kitob raqamidan ikkinchisining hisob-kitob raqamiga aksizsiz o'girilishi mumkin.

«O'zbekiston Respublikasi tovar-xomashyo birjasi ochiq aksiyadorlik jamiyatining ustav kapital 2,5 milliard so'm miqdorida tashkil qilingan va 25 min, oddiy aksiyaga joylashtirilgan. Bir aksiyaning nominal qiymati 100 so'mni tashkil qilgan. Ustav kapitalining 72,3 % 1 yuridik shaxslarga, qolgan 27,7 % 1 esa jismoniy shaxslarga to'g'ri keladi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy menejmentni tashkil etish yakka tartibdagi va jamoa shaklidagi sub ektlar faoliyatini umumlashtirgan shaklini ifodalaydi. Bu jarayon ishlab chiqarishni boshqarishning yangi mazmundagi mahsuli bolib, ijtimoiy transformatsiyalashgan, hozirgi zamon munosabatlarni vujudga keltiruvchi murakkab

munosabatlar jarayonini ifoda etadi va bozor iqtisodiyoti talablariga toliq javob beradi, deb hisoblash mumkin.

Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy menejmentni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, Ozbekiston Respublikasi uchun muhim bolib hisoblanayotgan korporativ boshqaruvni rivojlanitirish hozirgi sharoitda dolzarb masalardan biri hisoblanadi. Shuni inobatga olib xorijiy davlatlardagi korporativ boshqaruvni tashkil etish, uning boshqaruv jabhalari va mexanizmlarini, tashkiliy tarkiblari organilgan va shu asosida boshqaruv qarorlarini qabul qilish, strategik yo'nalishni isiqbollashtirish va korporatsiya moliyaviy mablag'larini boshqarishni tashkil etish mexanizmlari asoslab berilgan. Respublikada aksiyadorlik jamiyatlarining rivojlanishida oqilona moliyaviy menejmentni olib borilishi zarurdir. Ushbu holat esa ishlab chiqarish samaradorligini taminlash, ishlab chiqarishni kengaytirish uchun qoshimcha moliyaviy resurslarni jalb qilish, manfaatdor sub ektlar oldida iqtisodiy va ijtimoiy majburiyatlarni bajarishni ikki tomonlama amalga oshirilishini talab etadi. Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy menejmentning to'g'ri yo'lga qo'yilishi xorijiy investorlarning respublika iqtisodiyotining rivojlanishi uchun zarur bolgan investitsiya qoyilmalari miqdorining ko payishini ta minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Asvat damodaran. Amaliy korporativ moliya to'rtinchi nashr. AQSh, 2018. - 88 p.
2. Kehinde Jeyms Yakshanba. Kichik va O'rta korxonalarda aylanma mablag'larni samarali boshqarish, xalqaro biznes va Menejment jurnali, jild. 6, No. 9; Sentyabr 2011. Pp-271-279.
3. Muhammad Alipur, aylanma mablag'larni boshqarish va korporativ rentabellik: Erondan dalillar, Jahon amaliy fanlari jurnali 12 (7): 1093-1099, 2011.1093-1099 betlar
4. Vedavinayagam Ganesan, telekommunikatsiya uskunalari sanoatida aylanma mablag'larni boshqarish samaradorligini tahlil qilish, rivier akademik jurnali, 3-jild, 2-son, 2007 yil kuz.pp.-1-10.
5. Leland, H., 1994. Korporativ qarz qiymati, obligatsiya shartnomalari va kapitalning maqbul tuzilishi. Moliya jurnali jild. 49, No. 4. 1213– 1252 betlar
6. Modigliani F, Miller M. H. 1958. Kapital qiymati, korporatsiya moliyasi va investitsiyalar nazariyasi. Amerika Iqtisodiy Sharhi, Vol. 48, No. 3 pp. 261 - 97
7. Epstein, Jerald va Grabel, Ilene va Sundaram, Jomo Kvame, rivojlanayotgan mamlakatlarda kapitalni boshqarish texnikasi: 1990-yillardagi tajribalarni baholash va kelajak uchun darslar (2003). Peri ishchi qog'oz No. 56, SSRN mavjud: <https://ssrn.com/abstract=393620> yoki <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.393620>

8. Mayers, S. va N. S. Majluf, (1984). Korporativ moliyalashtirish va investitsiya qarorlari firmalar investorlarda mavjud bo'lmagan ma'lumotlarga ega bo'lganda, moliyaviy Iqtisodiyot jurnali jild. 13, No. 2 pp. 187 - 221
9. Усмонов, Б. (2022). НАУЧНО- ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ КАПИТАЛОМ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ. Экономика и образование, 23(1), 85-89.
10. Bunyod Usmonov. TO'QIMACHILIK SOHASIDAGI AKTSIYADORLIK JAMIYATLARIDA KAPITALNI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI BAHOLASH: O'ZBEKISTON MISOLIDA. Biznes Iqtisodiyot va boshqaruv tadqiqot Osiyo jurnali. 2022, 12 (1) 40-50 bet.
11. Burxonov Aktam Usmonovich va Madina Mansur qizi Eshmamatova. 2021. Raqamli Iqtisodiyot davrida investitsiya strategiyasini takomillashtirish yo'llari. Kelajakdagi tarmoqlar va tarqatilgan tizimlar bo'yicha 5-xalqaro konferentsiyada (ICFNDS 2021). Hisoblash mashinalari assotsiatsiyasi, Nyu-York, NY, AQSh, 655-662. <https://doi.org/10.1145/3508072.3508202>
12. Bunyod Usmonov. AKTSIYADORLIK JAMIYATINING KAPITALINI SAMARALI BOSHQARISH USULLARI. Xalqaro Moliya va buxgalteriya. 2021, 4(5).